

محمد سلگی

{دانشجوی دکتری علوم ارتباطات، دانشگاه آزاد اسلامی}

m135solgi@gmail.com

بررسی نقش تلگرام در ایران، اثرات فیلتر آن در جامعه و راهکارهای موجود

چکیده

شبکه‌های اجتماعی در فضای مجازی امروزه نقش پررنگی در جهان ایفا می‌کنند، آمارها نشان می‌دهد بیش از یک سوم جمعیت جهان از این شبکه‌ها استفاده می‌کنند. در ایران آمارها حکایت از استفاده ۵۹٫۷ درصد مردم از این شبکه دارد. شبکه اجتماعی تلگرام با ضریب نفوذ ۵۵ درصد و استفاده ۴۰ میلیون ایرانی محبوب‌ترین شبکه اجتماعی در بین مردم ایران است. حال با توجه به وقایع اعتراضی در دی ماه (۱۳۹۶) در شهرهای ایران و نقش پررنگ و اثرگذار تلگرام در این واقعه که در نهایت منجر به فیلتر تلگرام گردید. بحرانی را پیش روی مسئولین کشوری قرار داد. در این پژوهش به بررسی شبکه‌های اجتماعی در جهان، اثرات آن‌ها در بحران‌ها و رویکردهای کشورهای پرداختیم. هم‌چنان که به بررسی شبکه اجتماعی تلگرام، علل محبوبیت در ایران و نقش در بحران دی ماه (۱۳۹۶) ایران نیز اشاره داریم. در ادامه به فرایند فیلتر تلگرام، اثرات آن در جامعه و راهکارهای لازم پرداخته شده است.

واژگان کلیدی

شبکه‌های اجتماعی، تلگرام، فیلتر، فضای مجازی

دهد. این ویژگی، شرایط متفاوتی را خلق می‌کند که در آن حضور پیش‌فرض‌هایی چون سرعت عمل، ناشناس ماندن و فراهم آوردن فضای یکسان و مشابه، فارغ از الزاماتی چون جنسیت، طبقه، قوم، نژاد و مکان به همراه خلق تجارب متفاوت، توجه کاربران زیادی را به خود جلب می‌کند.

تعاملاتی که در این فضا اتفاق می‌افتد، رفتار و نگرش متفاوتی در نزد کاربران شبکه‌های اجتماعی موبایلی به همراه می‌آورد؛ تغییراتی که حوزه‌های کلانی چون اجتماع، فرهنگ و سیاست را تحت تأثیر قرار می‌دهد و از سوی دیگر حوزه شخصی و خصوصی افراد را بازتعریف می‌کند که نه تنها زندگی کاربران را متحول می‌سازد، بلکه زندگی غیرکاربران را نیز با شرایط متفاوت، مواجه می‌سازد و ترکیب‌های متفاوتی از ارتباطات را پیش‌روی آن‌ها قرار می‌دهد؛ به طوری که افراد به طور دائم در حالت رفت و برگشت از دنیای مجازی به واقعی و بالعکس، نقش‌های متفاوتی را تجربه می‌کنند و در نهایت سبک‌های زندگی نوینی در جامعه پی‌ریزی می‌شود (شکیبا عباس محمدی و مهرزاد بهمنی، ۱۳۹۴). در بین نرم‌افزارهای موبایلی موجود، تلگرام نقش پررنگ‌تری را در بین شبکه‌های در ایران ایفا می‌کند، بنابر اعلام مرکز ملی فضای مجازی، تلگرام در ایران بیش از ۴۰ میلیون کاربر دارد و به تنهایی حدود ۶۰ درصد پهنای باند کشور را مصرف می‌کند، با توجه به این مقدار ضریب نفوذ و اهمیت بالای آن با توجه به توضیحات بالا اعمال فیلتر و چالش‌های حاکمیتی به وجود آمده در استفاده از تلگرام مباحث جدیدی را ایجاد نموده که در مجال سعی در پرداختن به آن داریم.

شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی

فضای مجازی یک شبکه گسترده جهانی است، که شبکه‌های مختلف رایانه‌ای در اندازه‌های متعدد و حتی رایانه‌های شخصی را با استفاده از سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای گوناگون و با قراردادهای ارتباطی به یکدیگر وصل می‌کند. فناوری‌های ارتباط راه دور اساس فضای مجازی را تشکیل می‌دهند (علیرضا دهقان، ۱۳۸۴).

رسانه‌ها به عنوان یکی از نهادهای اجتماعی، کارکرد انتقال میراث فرهنگی - اجتماعی و ارزش‌های جوامع را بر عهده دارند و در عصر کنونی نقش بارزی در جامعه و اطلاع‌رسانی پیرامون موضوعات اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و غیره ایفا می‌کنند. به عبارتی، در دوران معاصر که به عصر اطلاعات و جامعه اطلاعاتی و ارتباطی معروف است، بخش عظیمی از جامعه‌پذیری نسل‌ها از طریق رسانه‌های مختلف، به ویژه رسانه‌های مجازی موبایلی انجام می‌گیرد (شهناز هاشمی و علی اکبر فرهنگی، ۱۳۹۴).

شبکه‌های اجتماعی اینترنتی، به عنوان مهم‌ترین مصادیق این امر، به محلی برای حضور اقشار مختلف جامعه به ویژه جوانان و مکان تبادل آرا و افکار و تأمین نیازهای متناسب با زندگی اجتماعی ایشان تبدیل شده‌اند. شبکه‌های اجتماعی اینترنتی علاوه بر این که مرجع تأمین بسیاری از نیازهای فرهنگی و اجتماعی اعضای خود هستند، این امکان را برای اعضا فراهم می‌کنند که همزمان با انجام سایر فعالیت‌های اجتماعی از طریق رایانه یا تلفن همراه، فعالیت خود را در این جوامع مجازی نیز پیگیری کنند (هلن صدیق بنای، ۱۳۸۷).

ظهور و گسترش گوشی‌های همراه هوشمند به عنوان یکی از جدیدترین تکنولوژی‌های ارتباطی، عرصه جدیدی از تعاملات انسانی را پیش روی انسان امروزی نهاد، به طوری که این فرصت را در اختیار کاربران گذاشته که نوع جدیدی از ارتباطات را تجربه کنند؛ کاربران این گوشی‌ها با نصب نرم‌افزارهای^(۱) مختلف بر روی گوشی‌های خود و با اتصال به اینترنت، گام به دنیای ارتباطات مجازی می‌نهند؛ ارتباطاتی که در تمام لحظات زندگی حضور دارد و تغییرات تأمل برانگیز را بر سبک‌های ارتباطی در دنیای واقعی بر جای می‌گذارند.

ارتباطات مجازی به باری ابزارهای فناوری ارتباطی که مبتنی بر شبکه اینترنت است توانسته ارتباطات انسانی را از جبر زمان و مکان فیزیکی خارج سازد و گستره‌ای خارج از تصور را پیش پای کاربران خود قرار

تکنولوژیک وب، امکان ایجاد و تبادل محتوای تولید شده به وسیله کاربران را می‌دهد (کاپلن و هانلین، ۲۰۱۰). همگرایی رسانه‌های اجتماعی با تلفن همراه هوشمند در سال‌های اخیر باعث شده است تا قابلیت‌های پیشین موبایل برای کنشگری به طور فزاینده گسترش یابد (حسین بصیریان چهارمی و همکاران، ۱۳۹۴). شبکه‌های اجتماعی از پدیده‌های نوظهور در فضای مجازی هستند، که امکان تشکیل اجتماع‌های مجازی را فراهم می‌کنند و از نیروی پیشرونده در تغییرات اجتماعی و سیاسی جوامع محسوب می‌شوند (شهنواز هاشمی و علی اکبر فرهنگی، ۱۳۹۴).

نظریه «اجتماع مجازی» رینگولد یکی از نظریات حوزه ارتباطات است، که با پژوهش حاضر ارتباط دارد. مطابق این نظریه، اجتماعات مجازی در حال رشد در اینترنت می‌توانند در احیای ابعاد از دست رفته دموکراسی و همچنین تغییر ارزش‌ها مؤثر باشند. رینگولد که در خصوص اجتماعات مجازی با رویکردی متفاوت کار کرده است، می‌نویسد: در اجتماعات مجازی، مردم همه چیز را درست مانند زندگی واقعی انجام می‌دهند. او به روشی تقریباً سنتی، این اجتماعات را شبکه‌های خود تعریفی، توصیف می‌کند؛ که برای برقراری ارتباطات پویا، در حوزه اهداف یا علایق ویژه‌ای سازمان یافته‌اند.

او می‌گوید: «وقتی در فضای مجازی، افراد به حد کفایت با احساساتی بسنده و به جا، برای مدت کافی به این نوع ارتباطات تکیه می‌کنند، جوامع مجازی ظهور می‌نمایند» (اسلوین، جیمز، ۱۳۸۰).

ارتباطات اساس تغییرات اجتماعی است و ورود فناوری‌های نوین منجر به این نوع تغییرات می‌شود. تلفن همراه نیز پس از آن که روشی نوین در زندگی پدید آورد، این ایده را در میان جامعه همه‌گیر کرد و بروز پیامدهایی را در درون نظام موجب شد؛ چرا که پذیرش، یک تصمیم اجتماعی است و به همین دلیل، با پیامدهای اجتماعی همراه است.

این فرایند اجتماعی علاوه بر پیامدهای مثبتی که از خود به جای می‌گذارد، حاوی پیام‌ها و نتایج منفی

هر چند برخی از این فناوری‌ها مانند تلگراف و تلفن در اوایل قرن نوزدهم اختراع شده بودند، اما همه‌گیر و ارزان شدن این فناوری‌ها و بالارفتن توان فنی آن‌ها که شرط اصلی ظهور فضای مجازی است در دهه اخیر اتفاق افتاده است. کلمه فضای مجازی (سایبر اسپیس) از درون کلمه سایبرنتیکس که در سال (۱۹۴۸) به وسیله نوربرت وینر ابداع شده بود، پدید آمد (جیسون ویتاکر، ۲۰۰۴).

بوید و الیسون در سال (۲۰۰۷) سایت‌های شبکه‌های اجتماعی را این گونه تعریف می‌کنند: «سرویس‌های مبتنی بر شبکه که به اشخاص اجازه می‌دهد تا نخست یک پروفایل عمومی یا نیمه عمومی در سامانه‌ای مرزبندی شده ایجاد کنند، دوم فهرستی از افرادی را ارائه می‌کند که علاقه‌مند به برقراری ارتباط هستند و سوم فهرست ارتباطات آن‌ها را با مشترکان دیگر و مخاطبان مشخص می‌کند. البته طبیعت و نام‌گذاری این نوع ارتباطات ممکن است در سایت‌های مختلف متفاوت باشد (منصور شیدایی و همکاران، ۱۳۹۳).

در دنیای ارتباطات علمی، شبکه‌های اجتماعی را می‌توان از بسترهای مؤثر در تولید علم، اشتراک عقاید و رشد فردی و اجتماعی دانست. هدف شبکه اجتماعی این است که با فراهم آوردن امکان ارتباط بین سرمایه‌های فردی و تشکیل سرمایه اجتماعی، به رشد و ارتقای سطح علم کمک کند (سید علی رحمان زاده، ۱۳۸۹).

در دهه اخیر رسانه‌های اجتماعی مجازی که نسل دوم و سوم شبکه (وب ۲ و وب ۳) محسوب می‌شوند، در رتبه‌بندی آلسکا همواره جز جذاب‌ترین و پرمخاطب‌ترین گونه رسانه‌های اینترنت پایه بوده‌اند، این محبوبیت به گونه‌ای است که تا پایان سال (۲۰۱۴) نیز، از ده وبگاه برتر جهان در فهرست آلسکا، هفت مورد جز وبگاه‌های شبکه اجتماعی هستند. استقبال فزاینده و پرشتاب کاربران از این رسانه‌ها، حتی در میان کاربران ایرانی نیز به رغم محدودیت‌های موجود در فضای مجازی غیر قابل انکار است (مسعود کوثری، ۱۳۸۶).

آندره کاپلن و مایکل هانلین، رسانه‌های اجتماعی را این گونه تعریف می‌کنند: گروهی از برنامه‌های کاربردی مبتنی بر اینترنت هستند، که با اتکا به بنیان‌های

گوناگونی نیز هست که در منابع مربوط به تغییرات اجتماعی از آن با عنوان هزینه‌های تغییر اجتماعی یا پیامدهای غیرکارکردهای تغییر اجتماعی یاد می‌کنند. تقریباً همه نوآوری‌ها اثراتی جانبی به دنبال دارند و هرچه قدرت نوآوری مهم‌تر، پیشرفته‌تر و جدیدتر باشد احتمال بروز چنین پیامدهایی را افزایش می‌دهد (مریم حاج محمدی، ۱۳۸۸).

اکنون نتایج پژوهش‌ها بیانگر افزایش فعالان مجازی نسبت به شبکه‌های اجتماعی است، که در عصر کنونی به محبوب‌ترین نوع وبسایت‌ها بدل شده و کاربران، بخش قابل توجهی از وقت خود را به این شبکه‌ها اختصاص داده‌اند. وب ۲ و وبسایت‌های دوسویه و شبکه‌های اجتماعی مجازی از سال (۲۰۰۰) تاکنون دنیای ارتباطات را چنان دگرگون ساخته‌اند که کاربران این بار ضمن دریافت پیام، خود شخصاً اقدام به خوراک‌دهی سایت‌ها و وبلاگ‌ها می‌پردازند. به اعتقاد صاحب‌نظران ارتباطات، شبکه‌های اجتماعی باعث شکل‌گیری مفاهیمی همچون صمیمیت و اعتماد در فضای سایبری شده است، مفاهیمی که در گذشته‌ای نه چندان دور دستیابی و تحقق آن در حد یک رؤیا بود (سید علی رحمان زاده، ۱۳۸۹).

شبکه‌های اجتماعی در تلفن‌های همراه هوشمند

هم‌گرایی رسانه‌های اجتماعی با تلفن‌های همراه هوشمند در سال‌های اخیر باعث شده است تا قابلیت‌های پیشین موبایل برای کنشگری و مدیریت بحران به طور فزاینده گسترش یابد. برای مثال خریداری شدن اپلیکیشن محبوب واتساپ توسط رسانه اجتماعی فیس‌بوک در یکم اسفند (۱۳۹۲) به مبلغ ۱۹ میلیارد دلار زمینه متحرک شدن رسانه‌های اجتماعی را در همین بستر فراهم ساخت (رترس، ۲۰۱۴)^(۱) این همگرایی کاربران را قادر ساخته است تا از طریق اینترنت پرسرعت و نرم‌افزارهای (اپلیکیشن) متنوع را با قیمت پایین و حتی رایگان و فراگیری بالا در دسترس داشته باشند.

به این ترتیب هر کاربر تلفن همراه به راحتی و در مدت زمان چند ثانیه می‌تواند شبکه‌ای از مخاطبان یا کنشگران هدفمند و شخصی شده خود را از محتوایی که خود تولید می‌کند، مطلع و اختیار توزیع و بازنشر آن را به دیگران تفویض کند. از سوی دیگر، سایر کنشگران نیز می‌توانند با تغییر در محتوا و ویرایش آن در بازنشر محتوایی که به دستشان رسیده (اعم از متن، عکس، صدا، ویدئو و غیره) تولید رسانه‌ای تازه‌ای در فرایندی متفاوت با رسانه‌های سنتی تجربه کنند. شرکت اصلی تولید تلفن همراه توانسته است، نیم میلیارد گوشی تلفن همراه تولید و عرضه کند. تقریباً نیمی از گوشی‌های تلفن همراهی که در ایالات متحده استفاده می‌شوند هوشمند هستند. به سرعت نیز در حال افزایش هستند. با روی کار آمدن نسل سوم تلفن همراه، بسیاری از اپراتورها در جهان به استفاده از آن تمایل یافتند. این نسل جدید با رویکرد مولتی مدیا و برخلاف جی‌اس‌ام که نسلی برای انتقال صدا و اطلاعات بود، سرعت بالایی برای انتقال چند رسانه‌ای فراهم ساخت. در نسل سوم همه چیز در قالب اطلاعات دیجیتال منتقل می‌شود. اولین کشوری که از این شبکه به صورت گسترده و تجاری استفاده کرد، کشور ژاپن بود، که در اولین روز ماه اکتبر سال (۲۰۰۱)، سرویس‌های مخابراتی خود را به نسل سوم مجهز کرد.

در واقع از ظهور نسل سوم^(۲) تلفن همراه هوشمند بود، که امکان کنشگری و ایجاد یا مدیریت بحران توسط کاربران بیش از گذشته و با اپلیکیشن‌های متحرک نصب شده برای این نسل، به مفهوم امروزی فراهم شد. نسل چهارم^(۳) واژه‌ای است که برای توصیف شبکه‌های بی‌سیم تکامل یافته یا ماورای نسل سوم استفاده می‌شود. نسل چهارم بر پایه اصل هر جا و هر زمان داده‌ها با سرعتی بسیار بالاتر از نسل‌های قبل در اختیار کاربران قرار می‌دهد. جهان اکنون در آستانه استفاده از نسل پنجم تلفن‌های همراه هوشمند است (حسین بصیریان جهرمی و همکاران، ۱۳۹۴).

۳- 2G
۴- 3G

افغانستان

بر اساس طرحی که یونسکو از سال (۲۰۰۷) میلادی در افغانستان آغاز کرده است، با همکاری وزارت آموزش و پرورش این کشور، حدود ۴۰ هزار دستگاه موبایل را به سربازان بی‌سواد ارتش افغانستان توزیع کرده تا با استفاده از برنامه استاد موبایل خواندن و نوشتن را فرا گیرند. به تازگی این طرح ۷۵ هزار زن در بخش‌های مدیریت، تجارت، اقتصاد و فعالیت‌های اجتماعی از منافع خود بهره‌مند ساخته است تا آموزشی ویژه زنان ایجاد شود تا در بخش‌های گوناگون آموزش ببینند (بی‌بی‌سی فارسی، ۱۳۹۱).

اوکراین

از اواخر سال (۲۰۱۳) (ماه نوامبر) در کشور اوکراین درگیری‌هایی در اعتراض به خودداری ویکتور یانکویچ، رئیس جمهوری این کشور از امضای عضویت اتحادیه اروپا و تلاش برای تعمیق مناسبات اقتصادی و تجاری با روسیه آغاز شد. در شرایطی که معترضان در ابتدا تنها به تعلیق تصمیم دولت این کشور برای امضای موافقت نامه اتحادیه اروپا اعتراض می‌کردند ناآرامی‌ها رفته رفته بیشتر رنگ و بوی ضد دولتی گرفت (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۹۲). در تاریخ ۲۱ نوامبر (۲۰۱۳)، فراخوان مصطفی نعیم از طریق صفحه شخصیش در فیس‌بوک برای دعوت از اوکراینی‌ها به تجمع در میدان یوروپین تنها در عرض چند ساعت بیش از هزار بار پخش شد. در همان تاریخ، فعالان سیاسی مخالف دولت، صفحه رسمی یورو میدان را با هدف گسترش و شناساندن این جنبش راهاندازی کردند، به دنبال آن در ماه نخست ۱۲۶۰۰۰ نفر دنبال‌کننده این صفحه بودند. بنابراین یک میلیون لایک و ۵۰ هزار نظر در این مدت کوتاه در این صفحه، در برابر تعداد توثیق، گواه بر استفاده زیاد از فیس‌بوک است. دقیقاً پس از راهاندازی این صفحات و توثیق‌های مختلف بود که بر حجم پیوستن گروه‌های جوان در این جنبش افزوده شد. آمار و اطلاعات گردآوری شده حکایت از این دارد که کشور اوکراین ۲ میلیون و ۸۰۰ هزار کاربر فیس‌بوک و همچنین ۵۰۰ هزار کاربر توییتر دارد. تقریباً نیمی از معترضین اوکراینی از طریق فیس‌بوک از محل بعدی تظاهرات مطلع شدند. این جنبش از رویدادهای

نقش و تأثیر شبکه‌های اجتماعی تلفن‌های همراه هوشمند در بحران‌های کشورها

مصر

جنبش جوانان شش آوریل، گروه فیس‌بوکی مصری بود که توسط احمد ماهر در بهار (۲۰۰۸) میلادی برای حمایت از کارگران شهر صنعتی المحله الکبری که برای اعتصاب در تاریخ شش آوریل برنامه داشتند، شکل گرفت. فعالان به شرکت‌کنندگان گفتند که سیاه بپوشند و روز اعتصاب در خانه بمانند. تا ژانویه (۲۰۰۹) این گروه در حدود ۷۰ هزار عضو عمدتاً جوان و تحصیل کرده داشت، که بیشترشان تا پیش از آن در سیاست فعال نبودند. این گروه اولین فراخوان برای انجام اعتراضات را برای روز ۲۵ ژانویه اعلام کرد. ده‌ها هزار نفر از افراد مشهور، هواداران فوتبال و اعضای گروه‌های اپوزیسیون در صفحات فیس‌بوکشان اعلام کردند که در تظاهرات شرکت خواهند داشت. به این ترتیب می‌توان گفت که ۲۸ ژانویه (۲۰۱۱) (روز تاریخی مصر) مبارک دیکتاتور پس از مدت‌ها، توسط اعتراضات سازمان‌دهی شده جوانان در میدان التحرير مورد هدف قرار گرفت و تضعیف شد، که این یکی از جلوه‌های انعکاس قدرت مجازی در فضای واقعی بود (خانیکی و بصیریان جهرمی، ۱۳۹۲).

برزیل

کشور برزیل در کانون یکی دیگر از کنشگری‌های چند کارکردی کاربران شبکه‌های اجتماعی فیس‌بوک و اورکات قرار داشت که از طریق تلفن‌های همراه هوشمند در بین شهروندان این کشور به وقوع پیوست و بحران را در مرحله انباشت هدایت کرد. تظاهرات گسترده در این کشور که ابتدا به دلیل افزایش نرخ بلیط اتوبوس در اواخر خرداد (۱۳۹۲) آغاز شد، بعدها به اعتراضات گسترده همگانی علیه نابسامانی‌های اجتماعی و سیاسی نیز در کنار مسائل اقتصادی جامعه افزایش یافت. در این مدت بیش از دو میلیون معترض در بیش از ۴۰۰ شهر در این کشور در تظاهرات خیابانی شرکت کردند. این کنشگری اجتماعی، سیاسی و اقتصادی، جنبش دسترسی رایگان نام گرفت (بصیریان جهرمی، حسین و همکاران، ۱۳۹۴).

حساس و تاریخی این کشور است، که علی رغم حصول بخشی از خواسته‌های معترضین به تمامی اهداف جنبش، شبکه‌های اجتماعی به خوبی نقش سازمان‌دهی و تشویق افراد خارج از صحنه برای پیوستن به جنبش را بازی کردند (آزاده غفوریان تبریزی و محمد رضا رسولی، ۱۳۹۴).

نقش تلگرام در بحران اعتراضی ایران در دی ماه

۱۳۹۶

پایگاه خبری-تحلیلی پولیتیکو در گزارشی به نقش تلگرام در اغتشاشات و آشوب‌های اخیر در ایران پرداخته و می‌نویسد: در این اعتراضات (به جای لفظ آشوب از اعتراض استفاده می‌کند)، استفاده بی‌سابقه‌ای از تلگرام برای سازماندهی تظاهرات‌ها شده است. پولیتیکو با اشاره به گستردگی کاربرد پیام‌رسان تلگرام در ایران می‌نویسد: بدون اغراق در ناآرامی‌های اخیر در ایران تلگرام نقش اساسی در سازماندهی اعتراضات، تبادل اطلاعات و ارتباط برقرار کردن با خارج از کشور را داشته است. این پایگاه آمریکایی در ادامه می‌نویسد: در اعتراضات اخیر، تلگرام به یک ابزار قدرتمند و بسیار مهم در تبادل اطلاعات و برقراری ارتباط تبدیل شده بود. شبکه خبری سی‌بی‌سی نیز ضمن اذعان به نقش رسانه‌های اجتماعی و به خصوص تلگرام در اغتشاشات اخیر ایران گزارش داد: زمانی که به اعتراضات اخیر در ایران نگاه می‌کنیم که چگونه از مشهد به دیگر شهرها و استان‌های ایران گسترش پیدا کرد، می‌توان نقش بسیار مهمی که رسانه‌های اجتماعی به ویژه تلگرام در انتقال اخبار و ایجاد انگیزه در میان معترضان ایفا کرده‌اند، را تصور کرد.

پایگاه خبری «نیوزویک» در گزارشی به سازماندهی اغتشاشات اخیر ایران در رسانه‌های اجتماعی اشاره کرده و نوشت: معترضان در ایران از اینترنت و رسانه‌های اجتماعی برای سازماندهی و نیز منتشر کردن اخبار و ارسال آن برای خارج از کشور در طول این تظاهرات استفاده کردند. وبسایت پوینتر در گزارشی به حجم عظیم ویدئوهای جعلی درباره اغتشاشات در ایران اشاره می‌کند و گزارش می‌دهد: تلگرام به عنوان یک پیام‌رسان

تا پیش از مسدود شدن به مرکزی برای سازماندهی تظاهرات و نیز انتشار اخبار و ویدئوهای نادرست درباره اعتراضات در ایران تبدیل شده بود.

در گزارش این وبسایت خبری به نقش برخی از کانال‌های تلگرامی که در آشوب‌های اخیر برای سازماندهی و برنامه‌ریزی برای خرابکاری استفاده می‌شدند، نیز اشاره شده و تأکید شده است: ادمین‌ها و کانال‌های زیادی در تلگرام وجود داشتند که دائماً در حال انتشار ویدئوهای مربوط به این ناآرامی‌ها بودند و به همین دلیل است که در این گونه موارد در ایران تشخیص حقیقت از شایعات ایجاد شده در این گونه فضاها بسیار دشوار است. پوینتر با اشاره به رخ دادن آشوب‌های اخیر در برخی شهرها و در طول شب می‌افزاید: تشخیص ویدئوهای واقعی به این دلیل نیز دشوار بود که این آشوب‌ها در شهرهای کوچک و معمولاً در طول شب رخ می‌دادند که این امر باعث می‌شد ویدئوهای این اغتشاشات تنها از سوی افراد محلی قابل تشخیص باشد که در پاره‌ای موارد این افراد محلی نیز ویدئوهای واقعی را از ویدئوهای غیر اصل تشخیص نمی‌دادند.

وبسایت ویکی‌تریبون درباره تلگرام می‌نویسد: این پیام‌رسان که تعداد کاربران آن از سال (۲۰۱۴) افزایش زیادی داشته است از سوی متخصصین رمزگذاری و نیز جامعه فناوری مورد انتقاد قرار گرفته است، زیرا این افراد می‌گویند تلگرام تا حدی که ادعا می‌کند ایمن نیست و همچنین به این دلیل که پیام‌رسان مورد نظر و استفاده تروریست‌های داعش است هدف انتقادهای زیادی قرار گرفته، اما تاکنون برای حذف محتوای تبلیغاتی تروریستی هیچ‌گونه اقدامی انجام نداده است.

یکی از استادان دانشگاه کالیفرنیا در مصاحبه با ویکی‌تریبون می‌گوید: من نگران این مسئله هستم که تلگرام قوانین خود علیه برخی از کانال‌های تلگرامی را دنبال نمی‌کند و من چندین بار برخی از این کانال‌ها را گزارش داده‌ام، اما اقدامی درباره آن‌ها صورت نگرفته است. پایگاه خبری «دویچه وله» آلمان نیز در گزارشی با عنوان «اعتراضات در ایران و نقش تلگرام» به بررسی نقش این پیام‌رسان در این اغتشاشات پرداخته و نوشته

کاربران می‌توانند با استفاده از این برنامه گروه‌های بزرگی را برای چت و گفت و گو ایجاد کنند و حتی در صورت تمایل چت‌های سری داشته باشند (باشگاه خبرنگاران جوان، ۱۳۹۵) تلگرام یک شبکه اجتماعی بزرگ است که بیشتر در آسیا غربی طرفدار دارد.

این شبکه اجتماعی با امکانات گسترده خود، جایگاه ویژه‌ای بین کاربران ایرانی پیدا کرده است. یک مهندس ۳۴ ساله روس طراح اصلی و مالک شبکه اجتماعی تلگرام است. «پاول والرئویچ دورف» متولد (۱۹۸۴) حدوداً ۳۴ ساله مهندس نرم‌افزار و طراح اصلی شبکه اجتماعی تلگرام اصلاً یک روس است که دارای خالص این جوان رقمی در حدود ۲۶۰ میلیون دلار تخمین زده شده است. اغلب از او با نام «مارک زاکربرگ روسیه» یاد می‌کنند. به گزارش مشرق نیوز مدیر سایت تلگرام پاول دورف که مدیر سابق شبکه اجتماعی وی‌کی (بزرگ‌ترین شبکه اجتماعی دنیا بعد از فیس‌بوک) است، که به زاکربرگ روسی یا زاکربرگ دوم معروف است، جالب آن که این شبکه ضد اجتماعی جز سایت‌های محبوب در سرزمین‌های اشغالی و در میان صهیونیست‌ها است. دارای مدرک دکتری زبان شناسی و از تیزهوش‌ترین دانشجویان دانشگاه سن‌پترزبورگ بوده و پدر وی نیز استاد فلسفه دانشگاه بوده و از یهودیان متعصبی است که بدو شروع کلاس‌های خود قسمت‌هایی از قسمت سوم کتوویم یعنی «تنخ» را قرائت می‌کند.

او در سال (۲۰۰۶) پیش از آن که تلگرام را بسازد یک شبکه محبوب روسی به نام فونتاکت را راه‌اندازی کرد که به عنوان جایگزینی برای فیس‌بوک به شمار می‌رفت. دورف در سال (۲۰۱۴) از کشور خود فرار کرد. دولت روسیه از او درخواست کرده بود داده‌های کاربران اوکراینی فونتاکت را به آن‌ها بدهد؛ او نیز با این کار مخالفت کرده بود. در آن زمان دولت روسیه کنترل اینترنت را در اختیار داشت (عصر ایران، ۱۳۹۴).

برخلاف تصورات رایج در مورد این شبکه پیام‌رسان که توسط یک جوان روس راه‌اندازی شده باید گفت تلگرام متعلق به شرکت قلعه دیجیتال ثبت آلمان و مستقر در برلین بوده و جالب‌تر اینجاست که علی‌رغم

است: رسانه‌های اجتماعی برای افرادی که در خیابان‌های ایران دست به اعتراض زدند نقش مهمی داشتند، که مهم‌ترین این رسانه‌های اجتماعی در این اعتراضات نه توئیتر و نه فیس‌بوک بلکه تلگرام است؛ برنامه‌ای با شهرت بسیار کم در غرب.

دوپیچه‌وله گزارش داد: طی هفته‌های اخیر تلگرام به طور فزاینده‌ای از سوی معترضان در ایران برای سازماندهی تظاهرات و انتشار اخبار مربوط به اعتراضات مورد استفاده قرار گرفت و مقامات ایران به این مسئله واکنش نشان دادند. کمیسیون امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس در بررسی حوادث اخیر نقش تلگرام را به عنوان نقش شتاب‌دهنده و محوریت پیام‌رسانی اغتشاشات عنوان کردند و در عین حال با اعلام عدم موافقت با محدود کردن و بستن اینترنت و فضای مجازی تأکید کردند که بدون مدیریت فضای مجازی نمی‌توان امنیت را تأمین کرد (ایسنا، دی ماه، ۱۳۹۶).

وزیر ارتباطات در یک توئیٹ به مؤسس تلگرام نوشت: «یک کانال تلگرامی در حال نفرت پراکنی است، مردم را تشویق می‌کند که از کوکتل مولوتوف استفاده کنند، مسلح شوند و جامعه را ناآرام کنند. حالا زمان آن است که چنین تشویقاتی توسط تلگرام متوقف شود».

نگاهی به تلگرام

پیام‌رسان تلگرام^(۱) یک پیام‌رسان چندسکویی است که برای نسخه‌های کلاینت متن‌باز است. کاربران می‌توانند پیام‌ها، تصاویر، ویدئوها و اسناد (همه انواع پرونده‌ها پشتیبانی می‌شود) خود را رمزنگاری شده تبادل کنند. تلگرام رسماً در تبلت‌ها و موبایل‌ها و دستگاه‌های بدون وای‌فای هم در دسترس است (جام جم کلیک، ۱۳۹۴).

تلگرام که پایگاه آن در برلین قرار دارد رقیب اصلی واتس‌آپ که متعلق به فیس‌بوک است به شمار می‌رود. این اپلیکیشن از رمزهایی استفاده می‌کند که سرعت و امنیت آن را افزایش می‌دهد. به همین خاطر نسبت به سایر سرویس‌های پیام‌رسانی طرفدار بیشتری دارد.

وجود بسترهای مناسب اینترنت در کشور آلمان سرور نرم‌افزار تلگرام در لندن و آن هم بر روی یک سرور دولتی کشور انگلیس قرار دارد. شرکت قلعه دیجیتال همچنین دفتر دوم خود را در آمریکا و در منطقه بوفالو شهر نیویورک به راه انداخته و همچنین یک دفتر پوششی در شهر هرتزلیای رژیم صهیونیستی با نام ریتز کارلتون فعال نموده است.

هرچند قلعه دیجیتال در سایت خود مدیر کل (مدیر داخلی) این شرکت را فردی یهودی-آمریکایی به نام مت گرب^(۱) معرفی نموده است که در سابقه او مدیریت شرکت‌های امنیتی حوزه سایبر که زیرمجموعه دولت آمریکا نیز بوده وجود دارد. اما ونچر ویلیج^(۲) مرجع خبری اخبار ویژه دنیای تکنولوژی در اروپا که اتفاقاً این شبکه خبری نیز در برلین آلمان مستقر است. به صراحت بیان می‌دارد که قلعه دیجیتال شرکتی آمریکایی با اصالتی روسی (خانواده میری لاشویلی) در راستای توسعه نرم‌افزارها است که مسئولیت ساخت و مدیریت تلگرام را به عهده داشته و دارد (گرداب، گروه امنیت سایبر، شهریور ۱۳۹۴).

تلگرام برای یک فرد روسی نیست. متأسفانه اطلاعات منتشر شده غلط است. صاحب تلگرام آقای لشوویلی، یک سرمایه‌گذار در نفت و گاز رژیم صهیونیستی است و این آقای پاول دوروف (مدیر عامل تلگرام) که ما هم نمی‌دانیم و شناسنامه‌اش را ندیده‌ایم، یک روس تبار بوده است (رضا تقی پور، عضو شورای عالی فضای مجازی، وزیر سابق ارتباطات).

در ادامه به وضعیت تلگرام در ایران خواهیم پرداخت. دبیر شورای عالی فضای مجازی اعلام کرد: رشد استفاده از شبکه‌های اجتماعی در یک سال اخیر در کشور بسیار عجیب است، به نحوی که بررسی‌ها از ابعاد استفاده از شبکه اجتماعی تلگرام نشان می‌دهد که بالغ بر ۱۰۰ هزار کانال توسط ایرانی‌ها در این شبکه ایجاد شده است. در همین حال در طول یک شبانه روز بیش از یک میلیون و ۲۰۰ هزار مطلب در فضای کانال تلگرام تولید می‌شود. به

طور متوسط هر مطلب حدود ۵۰۰ هزار بار در روز دیده می‌شود و برخی از کانال‌ها بیش از یک میلیون عضو دارند (خبرگزاری مهر، شهریور ۱۳۹۵).

معاون مرکز فضای مجازی کشور در آماری اعلام کرد: ۴۰ میلیون کاربر ایرانی در تلگرام فعالیت دارند و بیش از ۶۰ درصد از پهنای باند کشور توسط پیام‌رسان تلگرام اشغال شده است. در تلگرام ۵۸۰ هزار کانال وجود دارد، که ۱۶ کانال تلگرامی دارای بیش از یک میلیون نفر کاربر هستند. همچنین بیشترین تعداد عضو در یک کانال تلگرامی حدود ۳ میلیون و ۴۰۰ هزار نفر است و بیشترین تعداد بازدید از یک پیام تلگرامی، ۲۰ میلیون بازدید است (ایسنا، شهریور ۱۳۹۶).

مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (ایسپا) در یک نظرسنجی ملی در بهمن (۱۳۹۵) به سنجش میزان مصرف شبکه‌های اجتماعی و نگرش مردم به این شبکه‌ها پرداخته است. در این نظرسنجی که به شیوه تلفنی با حجم نمونه ۱۵۰۰ نفر انجام گرفته است، ۷۲ درصد پاسخگویان ساکن شهرها و ۲۸ درصد ساکن روستا بوده‌اند. ۵۰ درصد نمونه مرد و ۵۰ درصد زن بوده‌اند. پاسخگویان حاضر در این نظرسنجی از ۱۲ سال به بالا بوده و میانگین سنی پاسخگویان ۳۸ سال بوده است. ۶۱ درصد نمونه دارای تحصیلات دیپلم و پایین‌تر از آن و ۳۹ درصد دارای تحصیلات دانشگاهی هستند. ۶۹ درصد متأهل، ۲۷،۵ درصد مجرد و ۳،۵ درصد بدون همسر بر اثر طلاق یا فوت همسر بوده‌اند.

مقایسه نتایج نظرسنجی اخیر ایسپا با نتایج نظرسنجی‌های پیشین این مرکز نشان داد که شبکه اجتماعی تلگرام و اینستاگرام از روند صعودی میزان مصرف برخوردار هستند و سایر شبکه‌های اجتماعی مجازی در حال افول هستند. در بین شبکه‌های اجتماعی، تلگرام با ۵۵ درصد کماکان در صدر مصرف مردم کشور قرار دارد و پس از آن اینستاگرام با ۲۳ درصد در رتبه دوم جای گرفته است (مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران، بهمن، ۱۳۹۵).

در حدود ۴۵ درصد از کاربران این شبکه را ایرانیان تشکیل می‌دهد و از آن‌ها به عنوان بیشترین

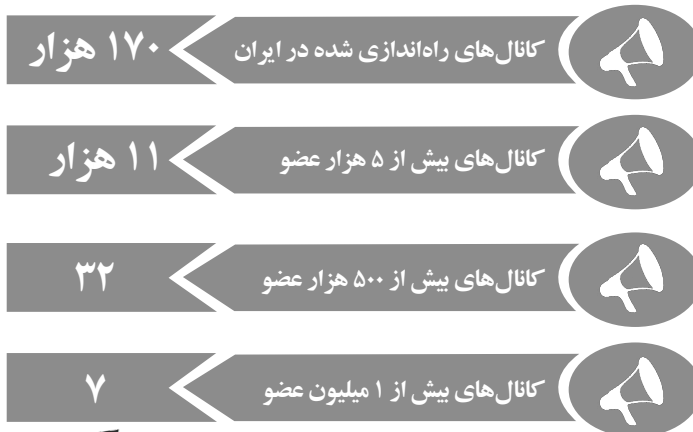
جدول شماره ۱. پربازدیدترین سایت‌های دیده شده از سوی کاربران

Country	Percent of Visitors	Rank in Country
 Iran	%44.9	29
 Russia	%6.0	940
 Brazil	%4.5	698
 Saudi Arabia	%4.3	231
 Italy	%3.5	642

اینفوگراف شماره ۱ (باشگاه خبرنگاران جوان)

میزان حضور و استفاده ایرانی‌ها از تلگرام

۲۰ میلیون ایرانی در تلگرام عضو هستند
(۸۱ درصد محتوای تلگرام را ایرانی‌ها ارسال می‌کنند)

متوسط مطالب روزانه دیده شده توسط هر ایرانی

۱۰۰ مطلب ✓✓

مجموع مطالبی که ایرانی‌ها روزانه در تلگرام منتشر می‌کنند

یک میلیون و ۵۰۰ هزار مطلب

با توجه به پژوهشی صورت گرفته در سال (۱۳۹۵) یافته‌های ذیل مورد توجه است:

توزیع فراوانی متغیر مدت استفاده افراد از برنامه اجتماعی تلگرام		
متغیر مدت استفاده افراد از برنامه اجتماعی تلگرام	فراوانی	درصد فراوانی
بین ۱ تا ۲ ساعت	۲۰۶	۵۴/۶
بین ۳ تا ۴ ساعت	۸۳	۲۲/۰
بین ۴ تا ۵ ساعت	۲۳	۶/۱
بین ۶ تا ۷ ساعت	۳۶	۹/۵
بالاتر از ۷ ساعت	۲۸	۷/۴
کل	۳۷۶	۹۹/۷
بی پاسخ	۱	۰/۳
جمع	۳۷۷	۱۰۰

کشورهای عربی

حضور پررنگ و تأثیرگذار شبکه‌های اجتماعی در کشورهای عربی و نقش آن‌ها در ظهور بهار عربی، موضوعی است که به شدت توجه دولت‌ها را به خود جلب کرده است. در اغلب کشورهای عربی، طیف گسترده‌ای از مردم به صورت آزاد و بدون محدودیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی حضور دارند. بنا به پنجمین گزارش شبکه‌های اجتماعی عرب در ژوئن (۲۰۱۳) کاربران فیس‌بوک در جهان عرب، ۵۵ میلیون و توئیتر ۷/۳ میلیون نفر بوده است (بازار داغ شبکه‌های اجتماعی در جهان عرب، همشهری، ۱۳۹۲).

اتحادیه اروپا

اصول شبکه اجتماعی امن‌تر برای اروپا، توافقی بر مبنای خودتنظیمی است که در ۱۰ فوریه (۲۰۰۹)، ۱۸ تأمین‌کننده شبکه‌های اجتماعی در اروپا آن را منعقد کردند. بر اساس این قواعد که توسط تأمین‌کنندگان شبکه اجتماعی با مشورت اتحادیه اروپا و چند سازمان غیر دولتی به منزله بخشی از برنامه اینترنت امن‌تر ایجاد شده است. براساس این توافق‌نامه، تأمین‌کنندگان شبکه‌های اجتماعی موظف شدند تا امکاناتی در سامانه‌های خود برای رعایت مواردی نظیر «گزارش سوء استفاده»، «پروفایل

بازدیدکنندگان این شبکه نام برده می‌شود. رتبه این شبکه در رده‌بندی پربازدیدترین سایت‌های دیده شده از سوی کاربران ایرانی طبق جدول شماره ۱ در رده ۲۹ است (خبرگزاری صدا و سیما، بهمن ۱۳۹۴).
(حسن باقری و ثمینه بهادری جهرمی، ۱۳۹۵، بررسی تأثیر استفاده از شبکه اجتماعی تلگرام بر تغییرات اجتماعی کاربران، مطالعات علوم اجتماعی، دوره دوم - شماره ۴).

فیلتر شبکه‌های اجتماعی در جهان

در مجموع اسناد سیاست‌گذاری، سیاست‌گذاری یا خط مشی در حوزه شبکه‌های اجتماعی از نظر محتوا به سه دسته:

- ۱- سیاست‌های بخش خصوصی، غیر انتفاعی و دولتی برای حضور کارکنان خود در شبکه‌های اجتماعی؛
- ۲- سیاست‌های ترویج و بازاریابی از طریق شبکه‌های اجتماعی؛
- ۳- سیاست‌ها و رویکردهای کشورها در مواجهه با شبکه‌های اجتماعی تقسیم می‌شود که حوزه پژوهشی این مقاله به دسته سوم محدود می‌شود. اسناد راهبردی منسجم در زمینه سیاست‌گذاری دولت‌ها برای مواجهه با شبکه‌های اجتماعی که منتشر شده باشد، بسیار اندک است.

طبق اظهارات دیوید کامرون، رئیس جمهور بریتانیا، دولت بریتانیا با شرکت‌های بی‌تی، تالک تالک، ویرجین و اسکای قرارداد بسته که تا پایان سال (۲۰۱۳) تمام کاربران قادر شوند به اختیار از فیلترهای حامی خانواده استفاده کنند. در حال حاضر ۱۹ میلیون خانوار در انگلستان به این قابلیت دسترسی دارند. هم چنین واحد مخفی پلیس شهر لندن وظیفه پیش و ثبت رکوردها و فعالیت‌های مربوط به ۹۰۰۰ طرفدار حقوق بشر سیاسی را بر عهده دارد. از نظر دولت برای دسترسی مردم به خدمات با کیفیت، به کارگیری رسانه‌های اجتماعی توسط دولت و دیگر شرکای دولت الزامی است.

فیلترینگ سیاسی و امنیتی در انگلیس به جهت مخالفان دولت، تهدیدات خارجی و تروریسم استفاده می‌شود (حامد قاسمی نراقی، زومیت، ۱۳۹۴). راهبرد کلی مسکو ایجاد تعادل بین اصول دموکراتیک با چالش‌های رسانه‌های اجتماعی، ارزیابی ظرفیت‌ها و موانع تشریک مساعی جهان با روسیه با در نظر گرفتن افراطی‌گری‌ها است. راهبرد دولت روسیه در فضای مجازی، ایجاد فضایی با اطلاعات ملی است؛ به طوری که طرفداری از دولت در آن نمایان باشد. دولت روسیه از روش مسدود کردن شبکه‌های اجتماعی نیز استفاده می‌کند.

در ضمن، بنا بر راهبرد سی‌وی‌ای که در آگوست (۲۰۱۱) تصویب شد، دولت روسیه اینترنت و شبکه‌های اجتماعی را پایش می‌کند. روزنامه رسمی کامرسنت افشا کرد که خدمات اطلاعات روسیه سه سیستم به نام‌های دیسپیوت، مانیتور ۳ و استورم ۳ به جهت فیلترینگ هوشمند به ارزش یک میلیون دلار در سال (۲۰۱۲) سفارش داده است (طرح روسیه برای نفوذ در شبکه‌های اجتماعی، فارس، ۱۳۹۱).

آفریقا

از دیگر طرفداران پایش اینترنت، به ویژه پایش شبکه‌های اجتماعی، دولت‌های آفریقایی کنیا و اوگاندا هستند که هر کدام با هدفی متفاوت این کار را انجام می‌دهند. دولت کنیا بر اساس بخش دوم برنامه رئیس جمهور یوهاروکنیاتا و به منظور ارائه خدمات بهتر به

«محرمانگی بر اساس تفکیک سنی» و «کنترل والدین» را در نظر گیرند. ایجاد شبکه‌های ملی از اقدام‌های راهبردی است، که نشان می‌دهد کشورهای اروپایی به تنوع سازی در به کارگیری شبکه‌های اجتماعی توجه دارند.

اسکای راک در فرانسه، هیوز در هلند، استادی وی زی در آلمان که به دانش‌آموزان اختصاص دارد و زمانی آغاز به کار کرد که دسترسی فیس‌بوک در مدارس آلمان ممنوع شد. علاوه بر همکاری با تأمین‌کنندگان، موضوع فیلترینگ نیز به صورتی متفاوت و کم‌رنگ در اروپا طرح شده است. تا به حال، جز آلمان و ایتالیا که از فیلترینگ اجباری برای برخی از انواع محتوا استفاده کردند. کشورهای اروپایی دیگر نظیر سوئد، نروژ، دانمارک، فنلاند و ایرلند راهبرد فیلترینگ داوطلبانه را در پیش گرفته‌اند. راهبردهای آگاه سازی و آموزش نیز، راهبردی پرطرفدار و تأکید شده و فعال در اتحادیه اروپا است که برای بالا بردن سطح آگاهی‌ها، توانمندسازی کاربران از طریق ابزارها و فناوری‌ها و پاسخ‌دهی به رفتار یا محتوای غیر قانونی از آن استفاده می‌شود. اپراتور اصلی کشور آلمان اولین کشوری بود که آیین‌نامه توافقی اپراتورهای همراه برای حمایت از کودکان را در سال (۲۰۰۵) امضا کرد. روش‌های استفاده امن‌تر از اینترنت در چند شهر فدرال کشور آلمان درون برنامه آموزشی مدارس نیز قرار گرفته است و به زودی به دوره اجباری برنامه درسی اصلی تمام ایالت‌های آلمان تبدیل خواهد شد.

کشور فرانسه با تصویب قانون LSQ در سال (۲۰۰۱)، کلیه ISP‌های این کشور را موظف کرد تا فعالیت‌های اینترنتی و پیام‌های پست الکترونیک مشتریان خود را حداقل به مدت یک سال، ذخیره و نگهداری کنند. ضمن این که فیلترینگ به طور جدی در مدارس این کشور و با بستن IP‌ها اعمال می‌شود. همچنین لایحه LOPPSI 2 که در سال (۲۰۰۹) توسط دولت فرانسه به پارلمان این کشور تقدیم شد، به ISP‌های فرانسوی این اجازه را می‌دهد که یک فهرست مشخص از تارنما‌های غیراخلاقی را تحت نظارت وزارت کشور فرانسه، مسدود و فیلتر کنند (فیلترینگ و نظارت بر اینترنت در کشورهای جهان، دفتر مطالعات فضای مجازی انقلاب اسلامی).

شهروندان، رسانه‌های اجتماعی را پایش می‌کند. برنامه‌های که دولت کنیا برای پایش به کار می‌گیرد، اسنپ شاپ است که فیلتر کردن پیام‌های رسانه‌های اجتماعی بنا بر محل، کلمات کلیدی، کاربران، و پلتفرم‌های اجتماعی، تعیین محل دقیق پیام‌های رسانه‌های اجتماعی، مشاهده محل منشأ پیام در نقشه‌های استاندارد، نماهای خیابانی و ماهواره‌ای، تعیین کردن الگوهای دائمی در گفت و گوها با به کارگیری ابزارهای تجسمی سازی و غیره برخی از کارکردهای کلیدی آن است (سامبولی، نوامبر، ۲۰۱۳). دولت اوگاندا نیز در سی ماه می سال (۲۰۱۳) اعلام کرد که مرکز پایش رسانه‌های اجتماعی را ایجاد می‌کند تا افرادی را شناسایی کند که از این رسانه‌ها برای تخریب وجهه دولت و ملت اوگاندا استفاده می‌کنند و نیز تهدیدات امنیتی برای کشور به شمار می‌روند. اوگاندا یکی از شش کشور آفریقایی بود که از فیس‌بوک خواست تا جزئیات و تفصیلات مربوط به کاربران را فاش کند. کشورهای مصر، ساحل عاج، آفریقای جنوبی و بوتسوانا نیز همین درخواست را از فیس‌بوک کردند. در سال (۲۰۱۲) نیز کشورهای آفریقایی دیگری از گوگل خواستند تا برخی از محتواها را در حوزه آفریقا حذف کند.

آسیا و اقیانوسیه

چینی‌ها ۱۸ ماه زودتر از کاربران توئیتر می‌توانستند محتوای چند رسانه‌ای را در شبکه‌های اجتماعی خود قرار دهند. چین بزرگ‌ترین و فعال‌ترین فضا را برای شبکه‌های اجتماعی دارد. به دلیل مسدود بودن دسترسی به فیس‌بوک و توئیتر در چین، شبکه‌های اجتماعی چینی با استقبال چشم‌گیر کاربران رو به رو شده‌اند و در حال حاضر نزدیک به ۱۰۰ شبکه اجتماعی در چین فعالیت می‌کند. وبسایت رن‌رن (با ۱۱۷ میلیون کاربر) که شباهت بسیار زیادی به شبکه اجتماعی فیس‌بوک دارد، حتی دارای دکمه لایک نیز هست (فیس‌بوک چینی بازار آمریکا را به چالش می‌کشد، ۱۳۹۲).

«تسننت»، «ویبو»، «ویوکو» و «کیاکسینگ وان» نیز از دیگر شبکه‌های اجتماعی محبوب در چین است. علاوه بر این که شبکه‌های اجتماعی خارجی در چین مسدود

است، محتوای شبکه‌های محلی نیز مسدود می‌شود، که دولت آن‌ها را نامشروع تلقی می‌کند (اینترنت-سنسورشیپ در چین، ۲۰۱۳^(۱)). یکی دیگر از روش‌هایی که در چین، برای ضابطه‌مند کردن شبکه‌های اجتماعی از آن استفاده می‌شود، پیاده سازی سیاست نام واقعی است. بر اساس این سیاست کاربران شبکه‌های اجتماعی باید با نام واقعی خود از صفحات کاربری خود استفاده کنند (چین واقعی نام واقعی، ۲۰۱۱^(۲)).

حضور گسترده هندی‌ها در شبکه‌های اجتماعی، به رغم سنسور اینترنت در هند است که از طرف دولت محلی و دولت فدرال به صورت گزینشی اعمال می‌شود. بر اساس دستورالعمل مصوب سازمان فناوری اطلاعات دولت هند، شبکه‌های اجتماعی و موتورهای جست و جو باید محتوایی را تا ۳۶ ساعت بعد از اخطار حذف کنند که بر اساس شکایت شخصی رنجاننده و تجاوز به حقوق شخصی محسوب می‌شود. در ۵ دسامبر (۲۰۱۱) دولت هند از وبسایت‌ها و شرکت‌های اینترنتی متعددی از جمله گوگل، فیس‌بوک و یاهو خواست تا محتواهای بی‌اعتبارکننده، فتنه‌انگیز و افتراآمیز را قبل از اشاعه حذف کنند. وزارت دفاع دولت هند سیستم پایش اینترنت جاسوسی را به نام نترا راه‌اندازی کرده که قادر است کلماتی مانند حمله، بمب، کشتن و از این قبیل را در شبکه‌های اجتماعی شناسایی کند (رباتیک، ۲۰۱۲^(۳)). از طرف دیگر، وزارت ارتباطات هند بر اساس تقاضای وزارت‌های داخلی، وبسایت شبکه‌های اجتماعی مانند توئیتر و فیس‌بوک را پایش می‌کند. زیرا احتمال می‌دهد که تروریست‌ها برای برنامه‌ریزی حمله از آن‌ها استفاده کنند. سنگاپور از جمله کشورهایی است که استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای ارتباط با شهروندان را در دستور کار دولت خود قرار داده است. ۸۰ درصد مردم سنگاپور به اینترنت دسترسی دارند. از هر چهار سنگاپوری سه نفر در فیس‌بوک عضویت دارند. دولت نیز به طور کاملاً فعال از شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کند. پنج انجمن سواد رسانه‌ای در کنار صنایع، دولت و انجمن‌ها به دنبال بالا

1- Internet Censorship in China, 2013

2- China Real Name Rule, 2011

3- Robotics, 2012

فیلتر یا پروکسی^(۱) معمولاً به عنوان بخشی از دیوار آتش سرویس‌دهندگان اینترنت مورد استفاده قرار می‌گیرد و نحوه کار آن به این صورت است که وقتی کاربر می‌خواهد در یک شبکه محلی به یک سرویس‌دهنده اینترنت دسترسی داشته باشد، یک درخواست از کامپیوتر به سرویس‌دهنده پروکسی می‌فرستد. سپس سرویس‌دهنده پروکسی اطلاعات را از سرویس‌دهنده اینترنت به کامپیوتر درون شبکه داخلی می‌فرستد و به صورت دقیق‌تر، پروکسی بسته‌های اطلاعات؛ یعنی اطلاعات در حال عبور از شبکه را مورد کنترل و بررسی قرار می‌دهد (اطلاعات در حال عبور شامل IP فرستنده و دریافت‌کننده همچنین پروتکل مورد استفاده برای ارسال بسته‌های اطلاعاتی و مواردی از این قبیل است) و می‌تواند انتقال بسته‌های مشخص از اینترنت به شبکه داخلی و برعکس را مسدود کند (سید مجتبی حسین نژاد و حمیدرضا منیری حمزه کلایی، ۱۳۹۶).

فیلترینگ اینترنت در ایران عبارت است از اعمال سانسور، محدودیت و نظارت ساختاریافته و هدفدار بر دسترسی به محتوای وبگاه‌ها و استفاده از خدمات اینترنتی برای کاربران ایرانی. فیلترینگ در ایران بر اساس قوانین مصوب در مجلس شورای اسلامی اعمال می‌گردد و طیف گسترده‌ای از وبگاه‌های اینترنتی، از پورنوگرافی گرفته تا سیاسی را دربرمی‌گیرد. مصادیق محتوای مجرمانه که به عنوان موضوع ماده ۲۱ قانون جرایم رایانه‌ای مصوب (۱۳۸۸) شمرده می‌شود و نسبت به آن‌ها فیلترینگ اعمال می‌شود، فهرست بلندبالا و گسترده‌ای را شامل می‌شود که هر کدام در قوانین مختلف به صورت پراکنده ذکر شده است (همان). فهرست کامل و قانون مذکور در سایت کارگروه تعیین مصادیق مجرمانه موجود است.

به دنبال وقایع اعتراضی در شهرهای ایران در دی ماه (۱۳۹۶) و بعد از چند روز از گذشت آن شبکه‌های اجتماعی تلگرام و اینستاگرام در تاریخ ۱۰ دی ماه به طور کامل از دسترس کاربران ایرانی خارج شد. با مروری

بردن برنامه‌ها و آگاهی‌های عمومی در حوزه رسانه است (علیرضا طالب پور و همکاران، ۱۳۹۳).

آمریکا

در مقایسه راهبردهای کشورها در قبال شبکه‌های اجتماعی رویکرد آمریکا از کشورهای دیگر متفاوت است؛ زیرا این کشور علاوه بر راهبردهای مورد استفاده کشورهای دیگر از راهبردهای صرفاً فعالانه، فراتر رفته و سیاست‌های دولتی خود را درون شبکه‌های اجتماعی تجویز و در مواردی به مرزهای کشورهای دیگر حمله می‌کند.

از جمله سیاست‌های تجویزی می‌توان به طرح اینترنت در چمدان ایالات متحده اشاره کرد که برای ایجاد جرقه انقلاب در ایران استفاده شد. در تاریخ ۲۴ اکتبر (۲۰۰۱)، قانونی تحت عنوان Patriot act را تصویب کرد که به موجب آن، کنترل و نظارت بر تبادل داده‌های برخط کاربران رنگ قانونی به خود گرفت. پلیس ایالات متحده آمریکا علاوه بر کشف جرایم و خشونت با پایش شبکه‌های اجتماعی فعالیت‌های معترضان را رصد و ردیابی می‌کند و سریعاً به آن واکنش نشان می‌دهد. بنابر مستند دولت آمریکا، بازنگری موافقت محرمانگی در نوامبر (۲۰۱۱)، سازمان امنیت هوم لند شبکه‌های اجتماعی نظیر توییتر را از اواخر سال (۲۰۱۰) به بعد پایش می‌کرد (همان).

فیلترینگ تلگرام در ایران

با توجه به مطالب ارائه شده در خصوص فیلترینگ و سیاست‌های کشورهای مختلف در خصوص اعمال فیلتر بر فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی و همچنین مبحث فیلترینگ فضای مجازی در ایران، اعتراضات در دی ماه (۱۳۹۶) ایران و نقش پررنگ شبکه‌های اجتماعی تلگرام (مطابق مستندات ارائه شده که قبلاً توضیح داده شد) که منجر به فیلترینگ موقت تلگرام گردید، بهانه‌ای است تا نگاهی به این فرایند در ایران ببینیم. فیلترینگ عدم دسترسی به محتوای مجرمانه بر اساس قانون جرایم رایانه‌ای است.

در خبرگزاری‌ها اشاره به این فیلتر وجود دارد، ولی به طور دقیق هیچ یک از خبرگزاری‌های رسمی ایران زمان دقیقی برای آن اعلام نکردند، البته بیانیه‌ای یا اطلاعی از هیچ یک مقامات و سازمان‌های مرتبط نیز در این مورد به جهت استناد صادر نشده است که بحث در مورد آن از حوصله این مجال خارج است. خبرگزاری صدا و سیما همچنین به نقل از یک منبع آگاه نوشت: با تصمیم سطوح عالی امنیتی، فعالیت تلگرام و اینستاگرام فقط به طور موقت محدود می‌شود.

به دنبال این اظهارنظرها «پاول دوروف» نیز در تازه‌ترین توئیٹ خود نوشته است: «مقامات ایران پس از آن که درخواستشان برای بسته شدن کانال «صدای مردم» و دیگر کانال‌های اعتراضی مسالمت‌آمیز رد شد، دارند تلگرام را فیلتر می‌کنند» (ایران آن‌لاین، ۱۰ دی ماه ۱۳۹۶).

محمد جواد آذری جهرمی، وزیر ارتباطات و فناوری اطلاعات در توئیٹی نوشت: شایعه‌هایی که در خصوص قطع دائمی شبکه‌های اجتماعی مطرح می‌شود، صحت ندارد و به نظر می‌رسد هدف آن‌ها ایجاد نارضایتی‌های اجتماعی و بدبینی عمومی است (۱۱ دی ماه ۱۳۹۶، توئیٹ وزیر ارتباطات و فناوری اطلاعات). یکی از جهت‌گیری‌های دولت برای حل معضل بیکاری، توسعه کسب و کارهای نوپا و تقویت فضای مجازی بوده و خواهد بود. وظیفه دارم از صدها هزار هموطن عزیزی که به دلیل شرایط اخیر متضرر شده‌اند، عذرخواهی کنم. با بازگشت آرامش، در حال مذاکره با شورای امنیت کشور برای رفع محدودیت‌ها هستیم (همان).

معاون سیاسی وزیر کشور با تأکید بر این که دولت با تمام اقتدار مقابل متعرضان به مال و اموال عمومی مردم ایستادگی می‌کند، درباره اختلال در اینستاگرام و تلگرام، گفت که در زمان بروز اختلالی، استفاده از ابزارهایی برای کنترل تجمعات غیر قانونی وجود دارد، که این تصمیمات مقطعی است (ایسنا، ۱۰ دی ماه ۱۳۹۶).

محمد جواد آذری جهرمی در پایان جلسه هفتگی هیئت دولت با حضور در جمع خبرنگاران درباره اعمال محدودیت‌های اخیر برای شبکه‌های اجتماعی اعلام کرد: با توجه به آن که عده‌ای از ظرفیت‌های بسیار خوبی که

برای توسعه کسب و کار، اشتغال و دسترسی به اطلاعات بود سوء استفاده کردند و اثرات آن در زندگی مردم دیده شد، این چالش به وجود آمد که اگر این اپلیکیشن‌ها مسدود شود، امکان استفاده مثبت از آن توسط مردم محدود می‌شد و در صورت آن که مسدود نمی‌شد نیز امنیت اجتماعی زیر سؤال می‌رفت. وی با بیان این که بنابر منشور حقوق شهروندی دسترسی آزاد به اطلاعات و امنیت اجتماعی از حقوق ملت است، تأکید کرد: متولی این وضعیت فعلی در کشور دولت و شورای امنیت کشور است که به ریاست آقای رحمانی فضلی عهده‌دار این مسئولیت است و قرار شد این تصمیم گرفته شود. و

زیر ارتباطات و فناوری اطلاعات یادآور شد: در جلسه شورای امنیت کشور نظرات موافق و مخالف در این رابطه مطرح شد و در نهایت تصمیم نهایی این شورا برای تأمین مصلحت مردم، این بود که فعلاً این شبکه‌های اجتماعی متوقف شود، تا امکان سوء استفاده ضد انقلاب گرفته شود. وی گفت: هم اکنون مستندات زیادی در دست داریم و مردم نیز معترض هستند که تلگرام به مقررات خود هم پایبند نبوده است. کانال‌های متعددی مردم را به آتش زدن منازل مردم و مسئولان، حمله به تکاپا و اماکن مذهبی و دولتی و مراکز نظامی تشویق می‌کنند که برای آن‌ها که ترویج خشونت نباشد، از انتشار آن خودداری کردیم.

عضو دولت دوازدهم تأکید کرد: بنابر تصمیم شورای امنیت قرار شد، این پیام‌رسان به طور موقت مسدود شود، که این توقف انجام شد. هم اکنون آرامش در حال بازگشت به کشور است و به حمداله دیشب در اکثر نقاط کشور آرامش را شاهد بودیم که جای تشکر از مسئولان وزارت کشور و نیروهای انتظامی دارد. وی در عین حال گفت: بحث بعدی بعد از بازگشت آرامش این است که پیگیری کردیم تا شورای امنیت اجازه دهد در نقاطی که این آرامش حاکم شده، فعالیت بعضی از این شبکه‌ها از سر گرفته شود و همچنین با مدیر تلگرام نیز مکاتبه کردیم و گفتیم ادامه فعالیت این پیام‌رسان این است که منوط به این است که مصارف تروریستی آن حذف شود (ایلنا، ۱۳ دی ماه ۱۳۹۶).

جمع‌بندی و پیشنهاد

مطابق تحقیقات صورت گرفته همان طور که در بالا اشاره شد ضریب نفوذ شبکه‌های اجتماعی مجازی در جهان و همچنین ایران بسیار بالا است. طبق آخرین آمار موجود تقریباً ۲,۷۹ میلیارد از ۷,۴۸ میلیارد نفر در دنیا عضو شبکه‌های اجتماعی هستند که بیش از یک سوم جمعیت را شامل شده و ضریب نفوذ ۳۷ درصدی را نشان می‌دهد (ویژوال کاپیتالیست^(۱)).

آخرین آمار مستند اعلام شده توسط رئیس مرکز فناوری اطلاعات و رسانه‌های دیجیتال وزارت ارشاد نشان می‌دهد: ۵۳ درصد مردم ایران حداقل عضو یک شبکه اجتماعی هستند و ۷۲ درصد جوانان ۱۸ تا ۲۹ سال در این شبکه‌های اجتماعی عضویت دارند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که به صورت میانگین ایرانی‌ها ۵ تا ۹ ساعت در روز در شبکه‌های اجتماعی حضور دارند و میانگین این حضور در دنیا ۱۶ ساعت در ماه است (خبرگزاری مهر، مرداد ماه ۱۳۹۵).

آخرین آمار ارائه شده توسط فرهنگسرای رسانه و شبکه‌های اجتماعی قابل توجه است. ۵۹,۷ درصد افراد در ایران دارای یک حساب کاربری در شبکه‌های اجتماعی هستند، یعنی ۴۰ میلیون ایرانی و از هر ۱۰ نفر ایرانی ۶ نفر، این آمار نشان‌دهنده ضریب نفوذ بالای شبکه‌های اجتماعی در ایران است. از بین این شبکه‌ها تلگرام با ضریب نفوذ ۵۵ درصدی بالاترین محبوبیت در بین ایرانی‌ها را برخوردار است. تلگرام در هیچ کشور دیگری چنین جایگاهی ندارد. این شبکه اجتماعی در ایران دارای ۶۷۸ هزار کانال است و روزانه یک میلیون ۲۰۰ هزار مطلب تولید می‌کند؛ و از همه قابل توجه‌تر عدد ۲۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰ میلیارد بازدید روزانه کانال‌های تلگرام است (هفته نامه ایست خبری، شماره ۲۹، بهمن ماه ۱۳۹۶).

آمار دیگری توسط پایگاه خبری ساجد بیانگر این است که از ۱۰۰ میلیون کاربر تلگرام، ۲۶ درصد، ۴۰ میلیون متعلق به ایران و ۶۰ میلیون برای سایر کشورهای دنیا است، در ادامه این آمار نشان‌دهنده ۷۲۰ میلیون

عضویت در کانال‌های تلگرام در ایران است و همچنین هر کاربر ایرانی حداقل عضو ۱۸ کانال است و در حدود ۶۰۰ هزار عدد از این کانال‌ها فارسی هستند. ۹۰ درصد این استفاده از تلگرام از طریق تلفن‌های هوشمند است (پایگاه خبری و تحلیلی ساجد، دی ماه ۱۳۹۶).

تمامی این ارقام نشان‌دهنده این است که تلگرام به هر دلیلی در بین ایرانی‌ها نفوذ کرده و محبوبیت دارد؛ همان طور که فرانسسیس کایرنکراس می‌گوید: مهم‌ترین چیز درباره یک فناوری نوپدید، چگونگی کارکرد آن نیست، بلکه چگونگی استفاده مردم از آن و تغییراتی است که در زندگی بشر ایجاد می‌کند. به هر حال باید این واقعیت را پذیرفت که یک شبکه اجتماعی خارجی با هر دلیلی در بین افراد جامعه نفوذ کرده است، حال با فیلتر آن ما خواهیم توانست از اقبال مردم نسبت به این شبکه اجتماعی کم کنیم؟ با توجه به فرایند اخیر جواب آن خیر خواهد بود. به نظر می‌رسد مسئولین قبل از آن که تلگرام به این میزان از ضریب نفوذ در ایران برسد باید راهکاری ایجاد می‌کردند که... در این بین توجه به نکاتی لازم به نظر می‌رسد.

تحریم‌های بین‌المللی

با توجه با این که در زمینه فناوری اطلاعات محدودیت‌هایی در سطح دنیا برای ایران وجود دارد، این محدودیت‌ها باعث شده است که ما نتوانیم ارتباطات لازم را با مالکین شبکه‌های اجتماعی ایجاد کنیم و گرنه بسیاری از کشورها همان طور که اشاره شد با درخواست‌های رسمی از این شبکه‌ها فیلترهای خود را از مبدا توسط خود شبکه‌های اجتماعی اعمال می‌کنند. بدون شک مطابق اسناد موجود کشورهای صاحب قدرت و نفوذ در دنیا امروزه علاقه شدیدی به استفاده از شبکه‌های اجتماعی جهت اعمال سیاست‌های خود نشان داده‌اند، ایجاد فضایی اعتراضی در ایران در مقابله با فیلتر از جانب این کشورها در صورتی که خود آن‌ها شدیدترین پایش‌های اطلاعاتی را در کشورهای خود انجام می‌دهند مضحک به نظر می‌رسد، این موضوع شاید برای نخبگان جامعه قابل لمس باشد ولی اکثریت جامعه از آن بی‌خبر

هستند، چرا که فیلترها در کشورهای صاحب نفوذ بدون اطلاع عمومی و با توافق دولت‌ها با مالکین رسانه‌ها صورت می‌گیرد هم‌چنان که در نوع مالکیت شبکه‌های اجتماعی بزرگ دنیا ابهامات زیادی مطرح است که خود جای بحث بسیار دارد.

در همین وقایع اعتراضی اخیر ایران در خواست وزیر ارتباطات و فناوری اطلاعات از مدیر تلگرام در یک توثیت به جهت بستن یک کانال مشخص ابتدا با موافقت نمایشی دوروف مواجه ولی در عمل اجرا نشد؛ چرا که وقتی کانال مذکور نام خود را تغییر داد تلگرام اقدامی انجام نداد و همان کانال با نام دیگری مورد حمایت دوروف قرار گرفت. البته مذاکراتی هم با مدیران تلگرام در گذشته صورت گرفته نتایجی در برداشته است. البته همین مذاکرات در فضای توثیت نشان از نبود فضای رسمی مذاکره است. ارائه درخواست و خواهش برای کسانی که با هدف و هزینه‌های زیاد جهت نفوذ به هر دلیل و هدفی وارد فضای یک کشور می‌شوند، نمی‌تواند راهکار مناسبی باشد.

فیلتر تلگرام

آیا شبکه اجتماعی که ۴۰ میلیون نفر از مردم ما در آن عضویت دارند، به راحتی می‌توان فیلتر کرد، در گذشته شبکه‌های دیگری در حال افزایش کاربران در ایران بودند، مثل وایبر که فیلتر شدند و در حال حاضر هم توسط مردم استفاده نمی‌شود، این که چرا تلگرام در ایران رشد بالایی داشته و ایران ۲۶ درصد کاربران آن را دارد نشان از خواست کشور در عدم فیلتر و محدودیت برای تلگرام بوده پس وقتی ما خود باعث نفوذ یک شبکه اجتماعی در بین مردم هستیم حتما برای آن برنامه هم داریم، نه این که با خواهش در توثیت رسمی از مدیر آن یک موضوع را تمنا کنیم.

پاسخ این سؤال را باید مسئولین این امر بدهند. اعمال فیلتر به جهت کوچ کاربران به اپلیکیشن‌های داخلی طبق آمار و شواهد موفق نبوده، بر اساس نظرسنجی آنلاینی که خبرگزاری شبستان با حضور بیش از هزار کاربر انجام داده از بین پیام رسانی خارجی ۸۳ درصد مردم ایران واتس‌آپ را بهترین جانشین برای تلگرام معرفی کرده‌اند.

در رده‌های بعدی انتخاب کاربران در این نظرسنجی اما لاین با ۷ درصد و وایبر با ۴ درصد قرار گرفته‌اند.

بعد از نام این پیام رسانی خارجی نام ۳۳ پیام رسان داخلی گپ، ویسپی و بیسفون هر کدام با ۲ درصد دیده می‌شود. ناگفته نماند در زمان فیلتر تلگرام اپلیکیشن وی‌جت از فیلتر در آورده می‌شود و این خود نشان از عدم باور سیاست‌گذاران کشوری در خصوص استفاده از اپلیکیشن‌های داخلی است و به جهت سیاست به اصطلاح کلاه به کلاه اجرا می‌شود. ایجاد ۹ هزار کسب و کار طبق آمار مرکز رسانه‌های دیجیتال وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در فضای تلگرام و هم‌چنین آمار دبیر انجمن صنفی کسب و کارهای اینترنتی در خصوص فروشندگان اینترنتی و کسب و کارهای مجازی در کشور که بر اساس آن، ۲۰۰ تا ۳۰۰ هزار فروشنده اینترنتی در ایران وجود دارد و ۵۰ هزار فروشنده در سایت‌های فروش در حال فعالیت هستند و بیشتر از ۲۰۰ هزار فروشنده در شبکه‌های اجتماعی در حال ارائه کالا یا خدمات هستند و توانستند از این راه، کارآفرینی و کسب درآمد کنند (همشهری آنلاین، ۱۷ دی ماه، ۱۳۹۶).

آمارهای غیر رسمی کاهش ۴۰ درصدی تراکنش‌های بانکی را در زمان فیلتر تلگرام عنوان می‌کند، اما عبدالصمد خرم آبادی معاون دادستان کل کشور در کانال شخصی خود در پیام رسان سروش عنوان کرد: بر اساس استعلام به عمل آمده از شاپرک (شبکه الکترونیکی پرداخت بانک مرکزی) تعداد تراکنش‌های بانکی اینترنتی بعد از فیلتر شدن تلگرام و اینستاگرام فقط ۵/۶ درصد کاهش داشته است (باشگاه خبرنگاران جوان، ۲۷ دی ماه، ۱۳۹۶). به هر حال وقتی فضا را به شکلی قرار می‌دهیم که فضای کسب و کار مردم با هر ضریب شرکتی در تلگرام ایجاد می‌شود، فیلتر آن نوعی بی‌تدبیری است که در نهایت منجر به نارضایتی در جامعه خواهد شد. در نهایت با توجه به سیاست عدم محدودیت در سال‌های گذشته و گسترش مخاطبان تلگرام در کشور که گسترش آن به دلیل همین عدم محدودیت در کشور است و به دلیل عدم وجود ارتباطات رسمی بین مالکین شبکه‌های اجتماعی و مسئولین ایران به جهت فیلتر از مبدا به مانند

فناوری و فرهنگ بازنده خواهیم بود. فناوری بلاکچین خدمتی به استفاده‌کنندگان خود ارائه می‌دهد که با برداشتن تمرکز از روی مرکز (سرور یا مرجع) هر آنچه می‌خواهند در فضای مجازی منتقل کنند (پایگاه خبری فردا، ۱ بهمن، ۱۳۹۶).

ادعای پاول دروف در زمینه رفع فیلترینگ پیام رسان تلگرام با استفاده از بستر بلاکچین قابل تحقق است؛ در حقیقت، تکنولوژی رفع فیلترینگ از طریق استفاده از بلاکچین واقعی است، اما باید یک سری از مشکلات در استفاده از بلاکچین از جمله مشکل پایداری و سیستم توزیع رفع شود. یک پروژه با نام «زیرومتر^(۱)» با معادل فارسی «صفر متر» وجود دارد که ترکیبی از بلاکچین و تورنت است. به منظور توضیح عملکرد بلاکچین در تلگرام باید به نمونه‌ای اشاره داشت.

در سیستم جدیدی که تلگرام قصد دارد تا آن را راه‌اندازی کند، برای نمونه یک کانال وجود دارد و کاربری در آن کانال عضو می‌شود، پس از عضویت کاربر زمانی که یک محتوا دریافت و مشاهده می‌کند، آن کاربر به یک هاست برای آن محتوا تبدیل می‌شود و از آن پس حتی اگر تلگرام فیلتر باشد، به صورت یک ساختار زنجیره‌ای سایر کاربران نیز به آن دسترسی دارند. در حقیقت هر فردی توزیع‌کننده نفر دوم است و یک ساختار زنجیره‌ای وجود دارد.

فیلترینگ تلگرام به دلیل استفاده پیام رسان تلگرام از بلاکچین شاید غیر ممکن نشود، اما بسیار سخت خواهد بود چرا که شبکه داخل ایران یا هر کشوری توزیع‌کننده محتوای تلگرام است (معین حسین منش، ایلنا، ۲۳ دی، ۱۳۹۶). حال باید دید دولت ایران با توجه به این که اخطار آن را هم دریافت کردند آیا باز دست روی دست خواهند گذاشت یا این که چاره‌ای می‌اندیشند.

بلاکچین، اینترنت ماهواره‌ای یا هر تکنولوژی دیگری به طور قطع در سال‌های آینده اعمال محدودیت در فضای وب برای دولت‌ها بدون هماهنگی با مالکین شبکه‌های اجتماعی کاری دشوار خواهد بود.

تمامی کشورهای جهان، حال فیلتر تلگرام به دلیل این که مستقیم توسط دولت انجام می‌شود و از طرفی مالکین شبکه‌های اجتماعی به جای همکاری با سیاست‌های کشور با آن مقابله هم می‌کنند؛ به عبارتی دولت را در مقابل مردم قرار می‌دهد و به طور قطع نتایج رضایت بخشی در پی نخواهد داشت.

از این نکته نیز نباید غافل بود که در سال‌های آینده با ایجاد تکنولوژی بلک چین چالش جدیدی در عرصه فیلترینگ ایجاد خواهد شد. «پاول دروف» مدیر تلگرام حدود یک ماه پیش در توییتری خبر داد که به زودی تلگرام به تکنولوژی «بلاکچین^(۱)» مجهز و فیلترینگ تلگرام عملاً غیر ممکن خواهد شد.

اصلی‌ترین دلیل تلگرام در استفاده از تکنولوژی «بلاکچین» البته عبور از فیلتر ایران نیست، بلکه ورود به بازار ارزهای دیجیتال مانند «بیت کوین» است؛ مدیران تلگرام به دنبال دستیابی به رشد خرده‌فروشی در اپلیکیشن خود تا ۵۰۰ میلیون دلار هستند. بلاکچین در واقع نوعی دیتابیس یا پایگاه داده است که روی یک یا چند سرور خاص قرار ندارد، بلکه روی تمام کامپیوترهایی که به شبکه متصل می‌شوند، توزیع شده و بعضی کارشناسان فناوری اطلاعات معتقد هستند که در شبکه بلاکچین نظارت دولتی بر اینترنت محدود می‌شود و امکان اعمال فیلتر ضعیف می‌شود (مشرق، ۶ بهمن ماه، ۱۳۹۶).

وزیر ارتباطات و فناوری اطلاعات نسبت به ورود فناوری «بلاکچین» هشدار داد. بلاکچین فناوری جدیدی در حوزه ارتباطات است که قابلیت اجرایی شدن روی «هر» بستری که خواهید در آن «هر» داده‌ای را منتقل کنید، دارد. تأکید روی ۲ واژه «هر» به این دلیل است که بلاکچین تمام مرزها و محدودیت‌ها را از بین می‌برد. جهرمی با بیان این که فناوری بلاکچین با مفهومی که آورده بزودی همه موضوعات را تحت تأثیر قرار می‌دهد، افزود: بلاکچین در چند سال آینده تحول شگرفی را در دنیا ایجاد می‌کند و اگر خود و ساختار خود را منطبق با این تغییرات نکنیم، دوباره در عرصه رقابت

شبکه‌های اجتماعی بومی و شبکه ملی اطلاعات

عدم استقبال مردم از شبکه‌های اجتماعی داخلی نکته بسیار مهم و قابل توجهی است چرا که از نظر این پژوهش تنها راه حل بحران در شبکه‌های اجتماعی استفاده از انواع بومی آن است. حال باید به این موضوع پرداخت که چرا با توجه به وجود این شبکه‌های اجتماعی داخلی اقبال مردم نسبت به استفاده از آن‌ها کم است. همان طور که در بالا اشاره شد طبق آمار استقبال مردم در استفاده از شبکه‌های اجتماعی داخلی کم‌تر از ۲ درصد بوده است. دلایلی در عدم استفاده مردم از آن‌ها قابل توجه است.

عدم اعتماد

به نظر می‌رسد نبود اعتماد بین کاربران شبکه‌های اجتماعی جهت استفاده از انواع بومی آن نکته مهمی است که باید به آن توجه داشت. مهم‌ترین نکته در محبوب نبودن پیام‌رسان‌های داخلی را بی‌اعتمادی عمومی می‌دانند و تا زمانی که دولت تعهدات سفت و سختی برای حفظ حریم خصوصی کاربران ندهد، پیام‌رسان‌های ایرانی نه در بازار داخلی و نه در بازار خارجی موفق به جلب کاربران نمی‌شوند. قوانین موجود تنها به صورت قوانین پایه است و از سمت شاکای خصوصی قابل ردیابی است؛ این در حالی است که قوانین حفظ حریم خصوصی در ایران مدعی عمومی ندارد و دادستان به صورت مستقل و بر اساس شکایت مدعی‌العموم نمی‌تواند اقدام کند. این مسئله در حالی رخ می‌دهد که در کشورهای پیشرفته مجازات‌های سخت و سنگینی در انتظار ناقضان حریم خصوصی است (سهیل مظلوم، جماران، ۲۸ دی، ۱۳۹۶). قضیه برای پیام‌رسان‌های داخلی متفاوت است و مردم معتقد هستند که اگر از آن‌ها استفاده کنند پیام‌هایشان شنود خواهد شد و حریم شخصیشان در صورت استفاده از آن‌ها از بین خواهد رفت.

مسئله امنیت دو بعد دارد، یکی آن است که هکرها بتوانند در آن به راحتی نفوذ کنند و دیگری رصد اطلاعات تبادل شده توسط شرکت‌ها و نهادهای حکومتی است. به نظر می‌رسد که دلیل استفاده نکردن از پیام‌رسان‌های ایرانی، نظارت مستولان بر اطلاعات رد و بدل شده بین کاربران

باشد. نهادهای یا افراد حقیقی نمی‌توانند بدون گذراندن مراحل قانونی به اطلاعات کاربران دسترسی داشته باشند و این که بعضی‌ها فکر می‌کنند پیغام‌های همه مردم در پیام‌رسان‌های بومی خوانده می‌شود، حرف غیر منطقی و نابجا است (وحید قدوسی، اقتصادآنلاین، ۲۶ دی، ۱۳۹۶).

کاربر ایرانی زمینه ذهنی‌اش منفی است و فکر می‌کند اگر در شبکه اجتماعی داخلی ثبت‌نام کند تمام اطلاعات وی در اختیار نهادهای امنیتی قرار می‌گیرد، در صورتی که واقعیت این گونه نیست و باید با کار فرهنگی، این ذهنیت منفی از ذهن کاربران داخلی پاک شود. کاربران باید بدانند استفاده از فضای مجازی نیز مانند استفاده از تلفن همراه است و تنها در صورتی که خلاف و جرمی صورت بگیرد، امکان دسترسی به اطلاعات کاربران آن هم تنها با مجوز قضایی وجود دارد (مرتضی برجی، مدیر طرح سینا، خبر آنلاین، ۱۳۹۵).

به هر حال نبود اعتماد بین کاربران چالش مهمی است که متولیان باید با ایجاد راهکارهای مناسب اعتماد سازی نموده و بتوانند مخاطبان را جذب نمایند، شاید این فرهنگ ایرانی که مرغ همسایه غاز است و ما راضی هستیم اطلاعاتمان را بیگانه باندن ولی در کشور خودمان نباشد، گریبان‌گیر سیاست‌گذاران کشور هم بشود. هر چند که قرار نیست اطلاعات کاربران مورد بررسی قرار گیرد، ولی باید ساز و کار محکم و قابل اعتمادی به کاربران ارائه شود تا اعتماد آن‌ها جلب شده و زمینه استقبال از شبکه‌های اجتماعی بومی فراهم شود.

حمایت از شبکه‌های اجتماعی بومی

در مقایسه امکانات شبکه‌های اجتماعی داخلی با تلگرام خیلی تفاوت‌ها مشهود نیست، هر چند که نیازمند توسعه هستند ولی کار غیر ممکن با توجه به میزان دانش و توان متخصصان ایرانی مورد تصور نیست. در جدول شماره ۲ مقایسه مورد نظر صورت گرفته است.

هر چند که مبحث اعتماد در استفاده کاربران از شبکه‌های اجتماعی بومی بسیار مهم و تأثیرگذار است، ولی موضوعات دیگری نیز قابل توجه است. اگر سرویس پرداخت الکترونیکی روی پیام‌رسان شبکه اجتماعی بومی قرار داده

جدول شماره ۲. حمایت از شبکه‌های اجتماعی پهنی

وی چت	تلگرام	واتس آپ	لاین	سیگنال	ویسپی	بیسفون +	بله	آی گپ	گپ	سروش	پیام رسان
درد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	نسخه موبایل
درد	درد	درد	درد	درد	ندارد	ندارد	درد	درد	ندارد	درد	نسخه دستکاپ
درد	درد	درد	ندارد	درد	ندارد	ندارد	درد	درد	درد	ندارد	نسخه وب
مک	مک و لینوکس	مک	مک	مک و لینوکس	ندارد	ندارد	مک و لینوکس	مک	ندارد	مک و لینوکس	دیگر نسخه‌ها
درد	درد	ندارد	ندارد	درد	ندارد	محدود به ۵۰۰ نفر	ندارد	درد	درد	درد	سویز گروه
درد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	ارسال فایل
همه فرمت‌ها	همه فرمت‌ها	به جز پسوند‌های صوتی	همه فرمت‌ها	همه فرمت‌ها	همه فرمت‌ها		همه فرمت‌ها	همه فرمت‌ها	همه فرمت‌ها	همه فرمت‌ها	فرمت فایل
درد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	تماس صوتی
درد	ندارد	درد	درد	درد	ندارد	ندارد	ندارد	ندارد	ندارد	ندارد	تماس تصویری
ندارد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	رمزنگاری
درد	ندارد	ندارد	ندارد	ندارد	ندارد	ندارد	درد	ندارد	درد	درد	تبدیلات مالی
درد	درد	ندارد	ندارد	درد	ندارد	ندارد	ندارد	ندارد	درد	درد	فضای ابری
ندارد	درد	ندارد	درد	ندارد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	کتابل
درد	ندارد	ندارد	ندارد	ندارد	درد	ندارد	ندارد	ندارد	ندارد	درد	سرویس مبتنی بر مکان
درد	درد	ندارد	ندارد	ندارد	درد	درد	درد	درد	درد	درد	زبان فارسی
تربای shake، بات، تلگراف، دوستان	استاتوس	استاتوس	استاتوس (shake)	اوپن سوس	لاکت تغییر صدا	کاهش هزینه اینترنت کاربران ابرپی	بات	رمز عبور	کتابل های تعاملی، آب و هوا، خرید، شارژ، اولت شرعی	کتابل های تعاملی، آب و هوا، خرید، اولت شرعی	دیگر ویژگی‌ها
چینی (روپایی)	آمریکایی	آمریکایی	ژاپنی	آمریکایی	نامشخص (ایرانی-چینی)	ایرانی	ایرانی	ایرانی	ایرانی	ایرانی	ملکیت

(عصر ایران، ۳۰ دی، ۱۳۹۶)

شود، چون ارائه چنین سرویس‌هایی بومی است و رقابتی خارجی نمی‌توانند سرویس‌های بومی به کاربر ارائه دهند، به مرور زمان کاربران داخلی از شبکه‌های اجتماعی وطنی استقبال می‌کنند. کشور نیازمند قواعد و قوانینی است که اکوسیستم تجارت الکترونیک بتواند به جلو هدایت شود.

کسب و کار مجازی در کشور بیش از ۱۰ سال است که رونق دارد، پیام رسان «سروش» همه امکانات فضای تلگرام را پشتیبانی می‌کند، ضمن این که سرویس‌های جدیدی هم دارد که مشابه خارجی آن تاکنون نتوانسته است آن را ارائه دهد. هم‌چنین امکانات زیادی برای کانال‌ها فراهم شده است، همه خریدها و پرداخت‌ها نیز در همان صفحه صورت می‌گیرد و دیگر نیازی به درگاه بانکی نیست (جعفر خورشاد، مدیرپیام رسان سروش، خبرآنلاین، ۲۱ تیر، ۱۳۹۵).

تیم پیام رسان «بله» مبنای کار خود را بر اشتغال و رونق کسب و کار قرار داده است. در این زمینه با یک شرکت دیگر و بانک ملی وارد همکاری شد و سعی کرد تا ایجاد خصوصیت‌های بومی و منطقه‌ای، شرایط متنوع‌تری از پیام رسان‌های خارجی را در اختیار کاربران خود قرار دهد. پیام رسان بله تاکنون نتوانسته است ۱۰۰ میلیارد ریال گردش مالی روزانه ایجاد کند، که از بابت تراکنش‌های فروشگاه‌ها و کانال‌های فعال روی شبکه ایجاد شده است. یکی از مهم‌ترین مشکلات در مسیر فعالیت این پیام رسان بومی، «مجوز زدگی» محسوب می‌شود. این که برای هر فعالیتی نیاز به گرفتن چندین مجوز از نهادهای گوناگون وجود دارد، در حالی که پیام رسان‌های خارجی به راحتی جولان می‌دهند، نیاز به عبور از این دست‌اندازهای سخت ندارند (سهیل تقوی، مدیر پیام رسان بله، ایرنا، ۱۹ دی، ۱۳۹۶).

به نظر می‌رسد کمک دولت در ایجاد بستر کسب و کارهای مجازی بر روی پیام رسان‌های داخلی و پشتیبانی‌های لازم و هم‌چنین همکاری و رفع تشریفات اداری و مجوزی می‌تواند کمک مناسبی جهت پیشرفت آن‌ها باشد. هر کسی که بگوید می‌تواند تعداد کاربران را به بیش از ۱۰ میلیون کاربر برساند کار مشکلی در پیش دارد، چرا که با توجه به تجربه سال‌هایی که ما

در «ساینا» داریم هر بار که تعداد کاربران افزایش یافته است با یک چالش جدید رو به رو شده‌ایم و مشکلات و مدیریت کاربران با سرورهای داخل بیشتر می‌شود. برچی می‌افزاید: بحث این است اکنون نرم‌افزار و پلتفرم‌هایی که برای شبکه‌های اجتماعی داخلی استفاده می‌شود در واقع بسیاری از نرم‌افزارهای خارجی است که ایرانی شده و بیش از یک میلیون کاربر را نمی‌تواند، مدیریت کند (مرتضی برچی، مدیر طرح ساینا، خبر آنلاین، ۱۳۹۵).

مورد دیگری که باید به آن توجه داشت، میزان توان این شبکه‌های اجتماعی بومی در زمان افزایش کاربران است. تجربه نشان داده در کشور هر زمانی که در فضای وب افزایش کاربر به سمت مورد خاصی داشتیم درخواست کاربران از دسترس خارج شده این یعنی دولت تا چه میزان توانایی دارد، پهنای باند مورد لزوم را در اختیار قرار دهد و دیگر مسائل فنی که از حوصله این مجال خارج است، ولی به هر حال باید فکر اساسی و برنامه مناسب توسط دولت در این زمینه وجود داشته باشد که باز تلاش نکنیم مردم را به سمتی سوق دهیم که سراب است. حمایت‌های مالی نیز از دیگر مواردی است که دولت باید به طور یکسان در اختیار شبکه‌های اجتماعی بومی قرار دهد، چرا که برای رقابت در فضایی که چندین میلیارد یورو هزینه شده است با دست خالی کاری محال است. عدم ورود مستقیم دولت و سایر نهادهای حکومتی در راه‌اندازی این شبکه‌های بومی از دیگر نکته‌های مهم و قابل توجه است. تجربه نشان داده در هر جایی که سازمان‌های مذکور برای سرمایه‌گذاری ورود کردند، استقبال مردم کم شده است؛ از نکاتی که در بحث ایجاد اعتماد برای کاربران مطرح شد یکی از راهکارها همین وجود بخش خصوصی و غیر دولتی است، با هر گرایش سیاسی و اجتماعی ولی به شرط بومی بودن. دولت می‌تواند با ایجاد راهکارهای تشویقی توسط اپراتورهای تلفن همراه در استفاده از پیام رسان‌های داخلی به طور یکسان تأکید می‌کند این امکانات باید برای تمامی بومی‌ها یکسان باشد) هم‌چنین رفع مشکل اپراتورها با موضوع **Oft** (خدمات صوتی) یک تعریف مناسب و برد-برد زمینه خوبی را فراهم نماید.

امیدوارم که همین مسئولان که زبانشان به عذرخواهی

دوم - شماره ۴.

بازار داغ شبکه‌های اجتماعی در جهان عرب، هم‌شهری، ۱۳۹۲ آذر ماه.

بصیران جهرمی، حسین؛ عبدالحسینی، محمد؛ و بردبار، ملیکا. (۱۳۹۴). رسانه‌های اجتماعی و مدیریت بحران نقش تلفن‌های همراه هوشمند در کنشگری اجتماعی.

حاج محمدی، مریم. (۱۳۸۸). تلفن همراه و نوجوانان؛ عوامل مؤثر بر گرایش به کارکردهای استفاده از تلفن همراه در میان نوجوانان شهر تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران.

حسین نژاد، سید مجتبی و منیری حمزه کلایی، حمیدرضا. (۱۳۹۶). تحلیل و بررسی فقهی اجرای فیلترینگ در فضای مجازی، فصلنامه حکومت اسلامی: تابستان - ۱۳۹۶ شماره ۸.

خانیکی، هادی و بصیران جهرمی، حسین. (۱۳۹۲). کنشگری و قدرت در شبکه‌های اجتماعی مجازی: مطالعه کارکردهای فیس‌بوک در فضای واقعی، فصلنامه علوم اجتماعی، ۱۳۹۲، شماره ۶۱.

دهقان، علیرضا. (۱۳۸۴). قماربازی اینترنتی، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات.

رحمان زاده، سید علی. (۱۳۸۹). کارکرد شبکه‌های اجتماعی مجازی در عصر جهانی شدن، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، زمستان ۱۳۸۹، شماره ۱. رسولی، محمد رضا و غفوریان تبریزی، آزاده. بررسی نقش شبکه‌های اجتماعی در جنبش‌های اجتماعی جهان، فصلنامه علوم خبری، شماره ۱۷.

شکیبا، عباس محمدی و بهمنی، مهرزاد. (۱۳۹۴). سبک‌های نوین ارتباطات انسانی در فضای مجازی؛ فرصت‌ها و تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی موبایلی.

صدیق بنای، هلن. (۱۳۸۷). آشنایی با شبکه‌های اجتماعی، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ای روزانه هم‌شهری.

طالب پور، علی رضا؛ شیدایی، منصور؛ خلیل زاده سلماسی، مریم و عمادی، کینوش. (۱۳۹۳). مرور و دسته‌بندی راهبرد کشورهای جهان در مواجهه با شبکه‌های

باز شده است، یک بار هم از مردم عذرخواهی کنند که اشتباه کردیم شبکه ملی اطلاعات که وظیفه قانونی آن‌ها بوده و در سال ۱۳۸۹ تصویب شد و به صورت مرتب مورد مطالبه مردم قرار گرفته بود را ایجاد نکردیم، در حال حاضر شبکه ملی اطلاعات زیر ده درصد پیشرفت کاری داشته است (رضا تقی پور، عضو شورای عالی فضای مجازی، وزیر سابق ارتباطات). شبکه ملی اطلاعات از دیگر موضوعات مهم در این بین است. همان طور که اشاره شد در بسیاری از کشورها مثل آلمان و غیره سال‌ها است که شبکه ملی اطلاعات در حال فعالیت است. ما باید بتوانیم محتوای داخلی را در داخل کشور نگهداری کنیم و تا زمانی که این امکان فراهم نشود عملاً دست به عصا خواهیم بود. تبلیغات مناسب و کمک به ایجاد فضای معرفی برای پیام رسانی داخلی از دیگر موارد لازم است، باید توجه داشت این تبلیغات باید توسط خود پیام رسان‌ها انجام شود، تبلیغات دولتی و حکومتی باز به اعتماد کاربران لطمه اساسی وارد می‌کند.

بحرانی که در دی ماه ۱۳۹۶ برای کشور به واسطه قدرت فضای مجازی و توسط شبکه اجتماعی تلگرام ایجاد شد، می‌تواند تلنگری قوی برای مسئولین و سیاست‌گذاران کشوری باشد تا شاید به قدرت فضای مجازی و اثر آن بر افکار عمومی ایمان بیاورند، ایمانی در جهان سال‌ها است که توسط حکومت‌ها وجود دارد و برای آن راهکار اندیشیده‌اند. البته محدودیت‌های ایران در عرصه بین‌الملل حتماً این فرایند را هرچه بیشتر سخت کرده ولی اگر همین امروز فکری به حال آن نکنیم معلوم نیست که تا چند سال آینده تا چه میزان از افکار عمومی کشور در اختیار خودمان باشد و بتوانیم از بحران بعدی به سلامت عبور کنیم.

منابع

اسلوین، جیمز. (۱۳۸۰). اینترنت و جامعه، ترجمه عباس گیلوری و علی رادباوه.
باقری، حسن و بهادری جهرمی، ثمنه. (۱۳۹۵). بررسی تأثیر استفاده از شبکه اجتماعی تلگرام بر تغییرات اجتماعی کاربران، مطالعات علوم اجتماعی، ۱۳۹۵ دوره

- اجتماعی مجازی، راهبرد: زمستان - ۱۳۹۳ شماره ۷۳. ایلنا
- طرح روسیه برای نفوذ در شبکه‌های اجتماعی. ایرنا
- (۱۳۹۱). خبرگزاری فارس. ایران آنلاین
- فرامرزیانی، سعید؛ هاشمی، شهناز و فرهنگی، علی اقتصاد آنلاین
- اکبر. (۱۳۹۵). نقش استفاده از شبکه‌های اجتماعی باشگاه خبرنگاران جوان
- تلفن همراه بر ارزش‌های اجتماعی، مطالعه موردی: خبر آنلاین
- جوانان و میانسالان ساکن در شهرهای پنج استان کشور، جماران
- پژوهش‌های ارتباطی: پاییز - ۱۳۹۵ شماره ۸۷. فارس
- فیلترینگ و نظارت بر اینترنت در کشورهای جهان، فردا
- دفتر مطالعات فضای مجازی انقلاب اسلامی، ۱۳۹۵ ساجد
- قاسمی نراقی، حامد. (۱۳۹۴). یادداشت سایت زومیت. گرداب
- کوثری، مسعود. (۱۳۸۶). جهان فرهنگی کاربران ایرانی زومیت
- در شبکه دوست‌یابی اورکات، پژوهشگاه فرهنگ و ارتباطات. مشرق
- هفته نامه ایست خبری، شماره ۲۹، بهمن ماه ۱۳۹۶. همشهری آنلاین

پایگاه‌های خبری و تحلیلی و علمی

ایسنا